

СУЧАСНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА АР КРИМ

Шиян Д. В., викладач-стажист кафедри фінансів та кредиту

Регіональні проблеми економіки

СІБС УАБС НБУ

Аннотація. В статті досліджені тенденції розвитку аграрного сектора економіки АР Крим на протязі останніх п'яти років, охарактеризовані основні причини складившоїся ситуації в сільському господарстві. Автором обґрунтована необхідність розробки та впровадження інвестиційних механізмів розвитку галузей аграрного сектора економіки Криму.

Summary. The article analyses the trends in the Crimea agricultural sector development over the past five years. It outlines the main causes of the current situation in agriculture. The author gives the reasons for developing and implementing of the investment mechanisms into the agricultural sector of the Crimea.

Ключевые слова: сільське господарство, рослинництво, тваринництво, площа сільськогосподарських угідь, поголів'я скоту, динаміка сільськогосподарського виробництва, структура витрат аграрних виробників, рентабельність сільськогосподарських виробників, структура реалізації сільськогосподарської продукції.

Key words: agriculture, crops, livestock, agricultural area, livestock numbers, the dynamics of agricultural production, the cost structure of agricultural producers, the profitability of agricultural producers, the structure of agricultural production.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки. Його ефективний розвиток дає можливість гарантувати питання продовольчої безпеки, отримати ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності, забезпечити функціонування багатьох галузей агропромислового та рекреаційного комплексів, створити надійне джерело бюджетних надходжень та потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій. Висока стратегічна важливість аграрного сектору поряд із його низькою привабливістю для приватних інвесторів та кредиторів обумовлюють необхідність державної підтримки даної сфери галузей економіки. Проте, в характерних для України умовах постійно наростаючого бюджетного дефіциту та державного боргу, а також відсутності механізму контролю цільового використання державних коштів, сільське господарство є по-суті позбавленим засобів до нормального функціонування. Як результат – скорочення посівних площ, поголів'я тварин, обсягів виробництва продукції в деяких галузях та їх занепад. Тому на сьогодні сільське господарство потребує розробки та впровадження інвестиційних механізмів розвитку, які б давали можливість аграріям максимально задовольняти потреби в фінансових ресурсах, враховувати та страхувати ризики, залучати інноваційні продукти, з їх використанням виробляти якісну й конкурентоспроможну продукцію та отримувати адекватні затратам доходи.

Аналіз останніх джерел досліджень та публікацій. Проблемам забезпечення розвитку сільського господарства присвячені праці Л.О. Абсави, В.В. Вовкодава, А.П. Гайдуцького, С.А. Гуткевич, М.І. Кісіля, М.М. Кропивка, П.Т. Саблука та ін. При цьому недостатня увага приділяється питанням, щодо специфіки застосування певних фінансових механізмів розвитку аграрного сектору в конкретних регіонах України, що і потребує, в першу чергу, дослідження стану сільського господарства в них.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування необхідності розробки та впровадження інвестиційних механізмів розвитку аграрного сектору економіки Криму. Відповідно до даної мети були поставлені та вирішені такі завдання: досліджено розвиток рослинницької та тваринницької галузей економіки протягом останніх п'яти років, виявлено проблеми розвитку сільського господарства та охарактеризовано основні причини поточної ситуації аграрного сектору економіки Криму.

Вклад основного матеріалу дослідження. Особливістю розвитку сільського господарства є його тісна залежність від природно-кліматичних факторів. Кліматичні умови та ресурси Кримського півострова визначають індустріально-аграрний розвиток регіону: сільське господарство Криму спеціалізується в зерново-тваринницькому напрямі, на виноградарстві, садівництві, овочівництві, а також на обробітку ефіроолійних культур (лаванди, троянди, шавлії).

Аналіз показників динаміки обсягів валового виробництва продукції сільського господарства АР Крим протягом 2005 – 2009 рр. показав, що за останні п'ять років спостерігалось зростання загальних обсягів виробництва продукції даної галузі економіки Криму в середньому на 9,6 % щорічно. Головним чином, це обумовлене зростанням продукції в господарствах населення, їх частка у виробництві протягом 2005 – 2009 рр. зростає на 11,7 % і в 2009 р. становила 55,6 %, тобто можна стверджувати, що основна частина сільськогосподарської (далі с/г) продукції виробляється не на підприємствах, а в особистих підсобних господарствах населення, які використовують ручну працю та не мають можливості запроваджувати передові технології виробництва. Нарощення обсягів виробництва господарствами населення обумовило й позитивну динаміку продукції сільського господарства в кризовому 2009 р., а також нівелювало подальший негативний вплив скорочення обсягів виробництва с/г підприємствами в 2010 р. [4].

В структурі виробництва с/г продукції випереджаючими темпами в порівнянні з темпами зростання продукції тваринництва відбувалося зростання обсягів виробництва продукції рослинництва в середньому на 15,5 % щорічно, це майже на 10 % більше за відповідний показник по тваринництву (рис. 1).

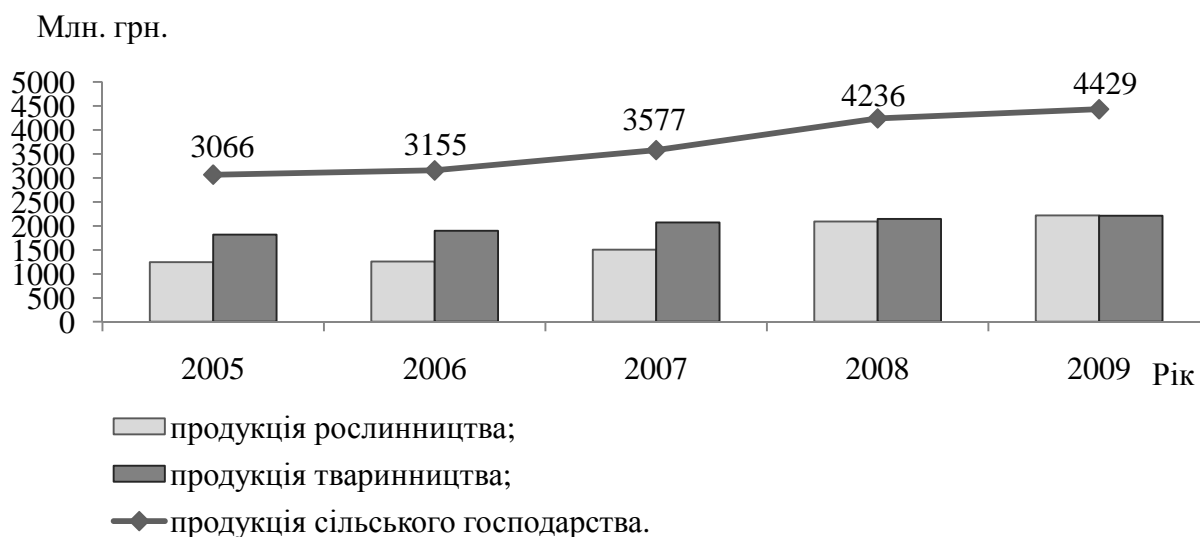

Рис. 1 Виробництво продукції сільського господарства в 2005 – 2009 рр., млн. грн.

Для Республіки характерна висока сільськогосподарська освоєність території. На частку с/г угідь припадає близько 70 % площі Криму. Переважає рілля (70,1 % загальної площі с/г угідь в 2009 р.), далі слідують пасовища (15,6 %), багаторічні насадження (8,2 %) і сіножаті (0,1 %) [4].

Посівні площі основних с/г культур в 2009 р. склали 897,9 тис. га.: площа зернових та зернобобових культур складала 77,8 %, технічних культур – 10,5 %, кормових культур – 6,8 %, картоплі та овоче-баштанних культур – 4,9 %. За період 2005-2009 рр. в с/г оборот додатково залучено 112 тис. га не використовуваної ріллі. За цей період збільшені площі використання зрошуваних земель, і в 2010 р. підготовлено до поливного сезону 207 тис. га. [4].

Поряд із цим, зазначимо, що станом на 01.01.2010 р. в АРК не використовується 253,4 тис. га с/г угідь земель запасу та резервного фонду, з них ріллі – 70,9 тис. га. На вказаних земельних ділянках аграрії Криму могли б виробити понад 173 тис. т зерна, або 71,6 тис. т ріпаку, або більш 2 млн. тон картоплі та овоче-баштанних культур [2].

Аналіз динаміки обсягів виробництва с/г підприємствами продукції рослинництва свідчить про зростання виробництва зерна (в середньому майже на 5 % щорічно протягом 2005-2009 рр. (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка темпів приросту обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва в 2005 – 2006 рр., %

	Рік				Всередньому за період
	2006	2007	2008	2009	
Зернові культури	2,27	-3,89	40,79	-13,04	4,74
Соняшник	42,51	-56,53	62,09	-43,55	-13,23
Соя	31,25	1,19	21,18	19,90	17,86
Ріпак	71,74	65,82	44,27	-32,54	29,03
Картопля	45,45	-18,75	56,41	-1,64	16,12
Овочі	34,98	-15,65	24,93	-24,83	1,69
Кукурудза на силос	15,67	21,24	-6,63	-27,41	-1,26
Однорічні трави	15,68	-26,64	64,33	-3,10	7,82
Багаторічні трави	-9,17	-17,49	-0,90	-36,75	-17,21
Плоди та ягоди	-27,73	11,44	64,90	-46,39	-8,14
Виноград	-49,69	99,82	-1,58	-2,05	-0,78

Технічні культури в Криму представлені в основному різними олійними культурами, головна з яких - соняшник. Проте обсяги його виробництва поступово скорочуються, в середньому на 13,2 % щорічно протягом 2005-2009 рр. З інших олійних культур в Криму вирощують сою і ріпак, їх виробництво протягом аналізованого періоду відзначається позитивною динамікою: темпи приросту виробництва для сої знаходяться на рівні 17,9 % в рік, для ріпаку – 29,3 % відповідно (див. табл. 1).

Характерною тенденцією у розвитку рослинництва АР Крим в 2005-2009 рр. є скорочення виробництва у традиційних аграрних галузях, зокрема, виноградарстві, овочівництві, плодівництві, ефіроолійному виробництві, внаслідок скорочення врожайності, площ садів, виноградників, посівів і плантацій ефіроолійних культур.

Зокрема, площа виноградних насаджень у с/г підприємствах Криму у 2009 р. скоротилася майже на 15 % порівняно з 2005 роком. З 2005 р. в господарствах з товарним виробництвом винограду розкорчовано виноградників більше (65,1 %), ніж посаджено (35,4 %). Урожайність порівняно з потенційно можливою майже вдвічі нижча та значно коливається в окремі роки, але й у найліпші за кліматичними умовам роки не перевищує 52 ц/га. На низький рівень урожайності виноградників впливає висока зрідженість (22,4 % від загальної площі), недосконале розміщення та їхнє старіння. Враховуючи нормативний рівень витрат, на сьогодні виробництво винограду ефективно при урожайності не менш, ніж 50 ц/га [2].

Протягом останніх років також системно скорочуються площі промислових садів (майже на 30 % в 2005 – 2009 рр.). Частка господарств населення у загальній площі плодоягідних насаджень в АР Крим впродовж тривалого часу перевищує 50 % (в 2009 р. – 67 %). Проте, роль цих садів у формуванні пропозиції високоякісних і великих партій плодів на внутрішньому ринку невелика, а в перспективі скоріше всього зменшуватиметься. Валові збори плодів і ягід знижуються в цілому в АРК і особливо в с/г підприємствах, які у 2009 р. зібрали лише 26,7 тис. т продукції, що майже на 30 % менше за відповідний показник 2005 р. [4].

За останні роки практично знищено галузь кормовиробництва. В аграрних підприємствах, при скороченні за останні 13 років площ с/г угідь на 26,4 %, виробництво всіх видів кормів у перерахунку на кормові одиниці зменшилось на 87,5 % (з 48 до 6 млн. тонн к. од.), що пояснюється, головним чином, втратою економічної зацікавленості у веденні тваринництва [2].

Аналіз динаміки поголів'я худоби та птиці у 2005–2009 рр. свідчить про загальне скорочення кількості голів майже за всіма напрямками тваринництва. Дана тенденція визначається негативною зміною поголів'я худоби та птиці протягом аналізованого періоду на с/г підприємствах. Найвищі темпи зниження поголів'я характерні для скотарства, вівчарства, відповідно на 40,9 % та 2,5 % за аналізований період. При цьому позитивна тенденція

простежується у вирощуванні свиней (на 24,1 %) та птиці (на 4,0 %). Що ж до господарств населення, то масштаби їх сукупної діяльності зростають стабільно високими темпами: на 39,1 % за останні п'ять років усередньому за всіма напрямками.

Скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва протягом 2005-2009 рр. характеризується скороченням темпів зростання виробництва основних видів продукції тваринницької галузі сільського господарства, особливо м'яса та молока (табл. 2).

Таблиця 2 - Темпи приросту обсягів виробництва с/г підприємствами основних видів продукції тваринництва

	Рік				Всередньому за період
	2006	2007	2008	2009	
М'ясо (у забійній вазі)	11,45	10,54	-4,05	0,12	4,30
у т. ч., яловичина і телятина	67,44	26,39	-12,09	-15,00	12,14
свинина	86,96	53,49	12,12	-13,51	29,16
м'ясо птиці	4,72	5,91	-4,70	3,54	2,28
Молоко	-2,25	-6,91	-9,65	0,82	-4,59
Яйця	6,31	-1,95	5,38	8,26	4,43
Вовна	1,42	0,70	0,69	12,41	3,69

Завершуючи характеристику сучасного стану сільського господарства АР Крим, проведемо аналіз показників рентабельності галузевого виробництва (табл. 3).

Таблиця 3 – Рівень рентабельності продукції сільського господарства в 2005 – 2009 рр., % [4]

	Рік				
	2005	2006	2007	2008	2009
Зерно	-4,8	4,1	18,7	21	-6,8
Насіння соняшнику	8,1	3,1	32,6	-4,2	10,2
Овочі відкритого ґрунту	4,3	-3,9	75,7	13,2	23
Картопля	27,4	69,7	-27,8	-12,4	-1,5
Плоди	-13,5	50	3,9	20,4	12,5
Виноград	59,7	41,5	86,5	72,7	167,7
Молоко і молочні продукти	2,2	-3,7	15,4	9,9	2,9
М'ясо великої рогатої худоби	-47,2	-51,6	-52,3	-34,5	-25,4
М'ясо свиней	-9,1	-32,9	-38,8	-12,3	6,3
М'ясо овець та кіз	-22,7	-32,7	-41,7	-41,9	-36,9
М'ясо птиці	-35,3	-42,1	-41,8	-27,8	-30,1
Яйця	21,8	-6,0	-4,0	-4,5	-0,1
Вовна	-80,7	-74,9	-77,7	-71,3	-67,3

Високим рівнем рентабельності характеризуються такі галузі, як виноградарство, плодівництво та виробництво зерна. Поряд із цим стабільно високою збитковістю відрізняються галузі тваринництва, зокрема такі як виробництво м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз, птиці, виробництво вовни, для яких рентабельність продукції протягом останніх п'яти років знаходилась на рівні «-> 20 – «-> 70 %. Дещо краща ситуація характерна для виробництва яєць та м'яса свиней. Позитивним моментом є тенденція до зниження рівня витратності діяльності в цих галузях. Такі надто низькі та навіть від'ємні показники рентабельності в галузях сільського господарства свідчать про невисоку економічну ефективність діяльності в даному секторі економіки та значно погіршують інвестиційну привабливість сільського господарства Криму.

На нашу думку ситуація, що склалася у сільському господарстві протягом останніх п'яти років і продовжує тривати й тепер, обумовлена, такими основними факторами:

- недостатня забезпеченість виробників обладнанням нового покоління;
- низька продуктивність худоби і птиці, низька врожайність с/г культур;
- несприятлива цінова ситуація на ринку продукції сільського господарства;
- наявність дисбалансу між використанням земельних ресурсів та виробництвом с/г продукції.

Аналіз структури витрат аграрних виробників в 2007 – 2009 рр. свідчить про надто високу частку матеріальних витрат та її позитивну динаміку: за останні три роки цей показник зріс на 1,1 % і в 2009 р. становив 71,1 % від загального обсягу витрат, що визначає зростання матеріалоемності продукції сільського господарства, внаслідок падіння її продуктивності [4].

Дана негативна тенденція багато в чому пояснюється погіршенням матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Криму, відсутністю сучасних енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва і переробки с/г продукції, що і приводить до зношеності основних фондів, збільшення частки ручної праці і обумовлює зниження ефективності виробництва. Щорічний коефіцієнт оновлення технічної бази агропромислового комплексу АПК знизився в 10 і більше разів, що привело до морального старіння і фізичного зносу сільгосптехніки, різкого зменшення кількісного складу. За останні п'ять років кількість тракторів зменшилася на 45,3 %, зернозбиральних комбайнів на 31,1 %, посівної та ґрунтообробної техніки на 35-50 %, енергетична забезпеченість складає 800 тис. к. с., що в 2 рази менше оптимальної.

Продовження негативних тенденцій у сфері технічного переозброєння агропромислового комплексу Криму останніми роками може привести до повної деіндустріалізації аграрного сектора, зниження обсягів виробництва с/г продукції, технічній залежності агропромислового комплексу від обсягів придбання імпортової техніки і, як наслідок, продовольчої залежності від завезення с/г продукції з інших регіонів України та імпорту з інших країн.

Отже, очевидним стає необхідність запровадження за рахунок механізмів інвестиційного розвитку новітньої еколого- та енергозберігаючої техніки та технологій; заміни оранки під основні польові культури поверхневою обробкою ґрунту, перехід до мінімальної і нульової систем підготовки ґрунту, біологізації землеробства; що дало б можливість стабілізувати рівень продуктивності виробництва у сільському господарстві та окремих його галузях.

Аграрний ринок не забезпечує узгоджений безперебійний обмін між виробниками та споживачами с/г продукції і виготовленого з неї продовольства в інтересах задоволення внутрішніх потреб держави та створення необхідних експортних ресурсів, характеризується нестабільністю попиту і пропозиції продукції рослинництва та тваринництва та продуктів їхньої переробки, низьким рівнем внутрішнього споживання, значною залежністю від кон'юнктури зовнішніх ринків, а також недостатньо розвинутою ринковою інфраструктурою та недосконалою системою управління ринком.

Підтвердженням негативної тенденції щодо реалізації сільгоспвиробниками виробленої продукції на ринку збуту є зміна структури реалізації сільського господарства у с/г підприємствах в 2005 – 2009 рр. [4]. Протягом останніх п'яти років майже за всіма видами с/г продукції спостерігається зниження частки реалізації продукції аграрними виробниками переробним підприємствам, населенню та на ринку, що, багато в чому, пояснюється слабкою системою маркетингу с/г підприємств, зокрема примітивністю цінової та збутової стратегій, занепадом виробничої та транспортної інфраструктури та нерозвиненістю ринкової інфраструктури. Все це спричиняє надмірні втрати с/г продукції, ускладнює доступ аграріїв на ринки збуту, та, відповідно, призводить до зростання ролі посередників у реалізації с/г продукції в цілому в АР Крим, що тягне за собою підвищення цін реалізації та перерозподіл й перелив прибутків від виробників на користь посередників.

Аналіз розподілу с/г угідь за основними категоріями аграріїв в 2009 р. свідчить про наявність дисбалансу між використанням земельних ресурсів та виробництвом с/г продукції. Зіставляючи дані щодо розподілу земель між основними виробниками із обсягами виробництва продукції рослинництва, зазначимо: господарства населення, що мають в своєму розпорядженні 34 % земельних ресурсів виробляють 55,6 % всієї продукції рослинництва, тоді як аграрні

підприємства, володіючи 66 % (державні підприємства - 5 %) с/г угідь виробляють лише 44,4 % с/г продукції. Дана ситуація свідчить про необхідність підвищення ефективності діяльності останніх з метою подолання виявленого дисбалансу.

Таким чином, сільське господарство в цілому потребує значних коштів на рекультивацію земель, реновацію та переоснащення перш за все крупних аграрних підприємств, які володіють основною частиною с/г угідь однак відрізняються вкрай неефективним їх використанням та низькою продуктивністю виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний стан та розвиток аграрного сектору економіки АРК протягом останніх п'яти років характеризуються такими основними тенденціями:

- спеціалізація сільського господарства Криму на зерново-тваринницькому напрямі, виноградарстві, садівництві, овочівництві, а також на обробітку ефіроолійних культур (лаванди, троянди, шавлії);

- скорочення виробництва у виноградарстві, плідівництві, овочівництві, ефіроолійному виробництві, унаслідок скорочення врожайності, площ садів, виноградників, посівів і плантацій ефіроолійних культур;

- зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, погіршення показників якості земель тощо, внаслідок неефективного та нераціонального використання земельних ресурсів;

- переважання у виробництві с/г продукції внеску господарств населення, які є малими по розмірах, мають обмежені матеріально-технічні ресурси, базуються переважно на ручній праці і не можуть використовувати сучасні агротехнології;

- зниження економічної ефективності діяльності аграріїв.

Характерна для сільського господарства ситуація, обумовлена, головним чином, недостатньою забезпеченістю виробників обладнанням нового покоління, низькою продуктивністю худоби і птиці, низькою врожайністю с/г культур, несприятливою ціновою ситуацією на ринку с/г продукції, наявністю дисбалансу між використанням земельних ресурсів та виробництвом с/г продукції.

Для підтримки продовольчої безпеки економіки регіону та України, забезпечення нормального функціонування рекреаційного комплексу автономії, створення надійного джерела бюджетних надходжень виявлені проблеми сільського господарства потребують негайного вирішення. При цьому, на нашу думку, переважна роль у стабілізації ситуації в галузях аграрного сектору економіки АРК повинна належати не державі, з її дефіцитними бюджетами та щорічно зростаючим державним боргом, а фінансовим та фінансово-кредитним інститутам, що мають значний потенціал фінансового забезпечення розвитку сільського господарства. Це підкреслює необхідність розробки та впровадження ефективних економічних механізмів підтримки конкретних галузей аграрного сектору економіки Криму, заснованих на використанні коштів інвесторів та кредиторів, що і обумовлює предмет подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Агропромисловий комплекс Криму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.invest-crimea.gov.ua/show_content.php?alias=agriculture&menu_id=22&locale=ua.

2. Геец, В.М. Формирование агросектора XXI века [Электронный ресурс] / Геец В.М., Верба С.И. – Режим доступа: <http://www.blackseanews.net/read/8570>.

3. Пропозиції до розділу «Розвиток сільського господарства та земельна реформа» 05/05/2010 Робоча група «Технологічна модернізація економіки і розвиток інфраструктури» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ark.gov.ua/blog/2010/05/05/robocha-grupa-technologichna-modernizaciya-ekonomiki-i-rozvitok-infrastrukturi>.

4. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2009 рік [Текст] / за ред. О.І. Пітюренко. – Сімферополь: Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим, 2010. – 560 с.